

УДК 339.138
DOI

Барвінок Вероніка Юріївна
аспірант,
Сумський державний університет,
м. Суми, Україна
Воронцова Анна Сергіївна
кандидат економічних наук,
Сумський державний університет,
м. Суми, Україна

ДОСВІД ВИДІЛЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА ВИЩУ ОСВІТУ

Анотація. У роботі проаналізовано ступінь дослідження основоположних детермінантів попиту та пропозиції у секторі вищої освіти, як серед зарубіжних, так і вітчизняних праць науковців. Спираючись на наявні наукові дослідження, можливо простежити ключові фактори, що формують ринок освітніх послуг. Так, було виявлено, що науковці будують, в основному, функцію попиту та визначають її як основоположну у формуванні ринку послуг вищої освіти. Ключовим індикатором даної функції є показники чисельності осіб, що вступили до закладів вищої освіти (Канада). Разом з тим, основними факторами, що впливають на попит, є демографічні та економічні (Пакистан, Танзанія). Культурно-освітні фактори визначають попит в такій країні, як Саудівська Аравія. Відносно України, дослідження будуються лише на визначенні детермінантів попиту, оскільки, на думку науковців, пропозиція на вищу освіту визначається державними органами.

Ключові слова: детермінанти попиту на вищу освіту, детермінанти пропозиції на вищу освіту, освітні послуги, заклади вищої освіти, ринок освітніх послуг.

Annotation. The paper analyzes the degree of research of the basic determinants of supply and demand in the higher education sector, both among foreign and domestic works of scientists. Based on available research, it is possible to trace the key factors shaping the market for educational services. Thus, it was found that scientists build mainly the demand function and define it as fundamental in the formation of the market of higher education services. A key indicator of this function is the number of people enrolled in higher education institutions (Canada). However, the main factors influencing demand are demographic and economic (Pakistan, Tanzania). Cultural and educational factors determine demand in a country such as Saudi Arabia. Regarding Ukraine, research is based only on determining the determinants of demand, because, according to scientists, the supply of higher education is determined by government agencies.

Key words: determinants of demand for higher education, determinants of supply for higher education, educational services, higher education institutions, the market of educational services.

За роки незалежності в Україні почав та продовжує формуватися ринок вищої освіти із власною розгалуженою інфраструктурою, що є перспективним напрямком національної економіки. Наразі він перебуває в процесі активного реформування та модернізації. Так, у 2020 році Міністерством освіти і науки України були внесені зміни у Закон України «Про вищу освіту» [9] щодо вимог до керівників закладів вищої освіти, ліцензування, поширення дуальної освіти, міждисциплінарності та дотримання принципів академічної доброчесності. Разом з тим, була розроблена Стратегія вищої освіти 2021-2031 років, де відмічено, що «система вищої освіти України має низку переваг, які створюють можливості розвитку, та є основою її конкурентоздатності» [10]. Однак даний сектор є специфічним та вимагає розробки нового адаптованого підходу до управління з урахуванням ринкової кон'юнктури. Основою

для ефективного запровадження ринкових відносин у систему вищої освіти є дослідницькі доробки як закордонних, так і вітчизняних науковців, що будуть проаналізовані в даній роботі.

У роботі Муеллер Р.Е., Роскербіє Д. (Канада) функція попиту на вищу освіту варіюється залежно від демографічних характеристик (стать, рівень підготовки, рівень доходу тощо), а основною детермінантною є Maclean's University Rankings (рейтинги університетів Maclean). Дані рейтинги складаються на основі 12 критеріїв, що включають: задоволеність студентів, нагороди вступу, напрямки наукової роботи, кількість факультетів та студентів. Варто звернути увагу, що в рейтингах Maclean's не беруть участь приватні університети. Зазвичай використовують фактичну кількість студентів в якості кількісного показника попиту на вищу освіту, незалежно від того, скориговано це чи ні показниками осіб, які подають документи до більше, ніж одного закладу освіти, але поступають тільки в один. Автори зауважують, що така модель вимірювання прийнятна для країн, які мають схожу модель управління системою освіти як в університетах США (якщо університетам допустимо стягувати плату за навчання, як в приватних коледжах і університетах). У випадку Канади плата за навчання нижче ринкового рівня та сильна кореляція між реальними доходами населення та кількістю зарахованих – помилкова. Таким чином, використовується метод коригування з точки зору вибору тільки із трьох університетів. Оцінка рівня попиту на освітні послуги в Канаді є функцією: плати за навчання, реального наявного доходу на душу населення та інших змінних, що враховують альтернативні витрати студента. В рівнянні попиту плата за навчання в альтернативних ВНЗ не враховувалась [2].

У дослідженні Ідреес М. та Кхан Ф.Н. (2012) розглядається попит на освіту серед домогосподарств в Пакистані за трьома рівнями освіти (школа, коледж та вищі навчальні заклади). Детермінантами в моделі попиту були різні характеристики домогосподарств: рівень доходу, рівень освіти батьків у сім'ї, демографічний склад домогосподарства, кількість працюючих в сім'ї, стать та інші. Автори обрали методіку, яка зосереджена лише на визначенні попиту, без пропозиції освітніх послуг. Результати були наступні: освіта відіграє важливу роль у впровадженні нових сільськогосподарських технологій у країнах, що розвиваються; доходи (заробіток сімей) в Пакистані не впливають на формування попиту домогосподарств на університетську освіту; важливим фактором є рівень освіти батьків у сім'ї, якщо голова домогосподарства отримав вищу освіту, то значно більша ймовірність попит на дану освіту серед дітей даної сім'ї. Додатково, було виявлено, освіта батька впливає на рішення про зарахування у ВНЗ, проте вплив на прогрес навчання здійснює освіта матері [1].

Під час аналізу сфери освіти у Танзанії (2010) автори визначили таку концепцію, що попит на освітні послуги обумовлені прямими та альтернативними витратами на освіту. Скасування плати за навчання у ВНЗ призводить до збільшення кількості абітурієнтів із сільськогосподарських регіонів, але добробут все ще є суттєвим фактором, що визначає модель університетського попиту. Додатково соціальні норми мають статистично значущу та економічно важливу прогностичну силу щодо освіти [3].

У дослідженнях Саудівської Аравії (2019) визначені такі фактори впливу на ринок освітніх послуг, як культурні виміри, профілі навчання, розбіжність у знанні англійської мови та інформація про запозичення освітніх моделей із Заходу. У сфері вищої освіти, в Саудівській Аравії сучасною тенденцією є копіювання американських та європейських навчальних планів та використання викладачів із західною освітою. Наприклад, таким є Університет нафти та мінералів Кінга Фахда (KFUPM). Значна кількість студентів із Саудівської Аравії здобувають вищу освіту закордоном. Наприклад, у 2018/19 – 84% із 37 080 студентів здобували вищу освіту в США. У тому ж навчальному році Саудівська Аравія була зареєстрована як топ-14 країн Близького Сходу, які направили студентів до Великобританії для отримання вищої освіти [4].

Муеллер Р.Е., Роскербіє Д. зауважили, що у багатьох роботах не враховується одночасно попит і пропозиція на освіту, що призводить до необ'єктивної оцінки всіх коефіцієнтів самого попиту та еластичності цін. Як приклад, автори наводили науковців Дусчесна та Ноннемана,

які стверджували, що пропозиція місць для вступу в Бельгію є безмежно еластичною, оскільки всі студенти, які подають документи до університету, приймаються як питання політики, що є недостатньо для коректної оцінки кривої попиту. Змінні, які зсувають криву пропозиції по вертикалі повинні бути включені, щоб правильно визначити специфікацію попиту. Це давня економетрична проблема, проте вона погано досліджена в літературі про освіту [2].

В Україні ситуація щодо підходів до побудови моделі попиту-пропозиції є подібною до вищезазначених досліджень. При цьому, у наукових працях зазвичай надають перевагу лише побудові функції попиту. У роботі Жегус О.В. для цього використані статистичні дані прийому-випуску студентів з корегуванням на коефіцієнт вступу. Так, були визначені основні фактори, що формують модель попиту: чисельність випускників закладів освіти різного рівня; кількість іноземних абітурієнтів; чисельність осіб, які прагнуть одержати другу вищу освіту; кількість слухачів, які мають намір придбати додаткові освітні програми для підвищення кваліфікації. У роботі визначено, що коефіцієнт вступу перевищує 1, тобто чисельність прийнятих студентів більша за кількість випускників із шкіл. Це пояснюється тим, що серед абітурієнтів попит формують не тільки випускники із загальноосвітніх навчальних закладів, але й із закладів I-II рівнів акредитації [5].

У моделі попиту, що була розроблена Огаренко Т.Ю., також було використана кількість осіб, що зараховані на перший курс у ВНЗ [6].

Згідно Семенюк С.Б., кон'юнктура ринку вищої освіти може бути розглянута на загальнодержавному (макрорівні), галузевому (мезорівні) та мікрорівні. Окрім цього, необхідно вибудовувати зв'язок ринку освітніх послуг з ринком праці, оскільки вони визначають результати один одного. В роботі розглядається пропорційність між ринком освітніх послуг та трудовим ринком, попиту на ринку праці разом із пропозицією молодих спеціалістів у ВНЗ [7].

Отже, попит на університетську освіту формують абітурієнти, які як справжні споживачі обирають заклади вищої освіти на основі власних інтересів та вподобань. Серед потенційних абітурієнтів є не лише випускники шкіл, але й коледжів, інститутів, що формують сукупний попит в Україні. Взагалі, українська система вищої освіти досі потерпає від пережитків радянського підходу до управління: університети є заручниками державного замовлення, яке ізолює їх від економічних реалій і щораз більше віддаляє від необхідності контактувати з бізнесом і активно реагувати на зміни в економіці [8]. По факту, функція пропозиції формується під впливом державних органів влади, а не фактичні споживачі послуг, з точки зору ринкової моделі.

Підсумовуючи вищезазначене, сьогодні для української системи вищої освіти настав час змін. Даний сектор поступово перетворюється на перспективний напрям розвитку економіки, особливо в Україні, де навчається багато студентів із-за кордону. Слід зазначити, що лише ефективна система управління освітою у вищих навчальних закладах призведе до розширення цього сектору як частки ВВП країни. У власну чергу, результативна модель ринку вищої освіти може бути досягнута лише за рахунок врахування ринкових умов розвитку, що передбачає аналіз ключових детермінант попиту та пропозиції освітніх послуг у вищих навчальних закладах.

Робота виконана у рамках держбюджетної науково-дослідної розробки «Реформування системи освіти впродовж життя в Україні для запобігання трудовій еміграції: коопетиційна модель інституційного партнерства» (номер державної реєстрації: 0120U102001), «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій в цифровому суспільстві: моделювання впливу на регіональну та національну безпеку» (номер державної реєстрації: 0121U109553).

Список використаних джерел

1. Idrees M., Khan F.N. An Empirical Analysis of Demand for Education in Pakistan. FWU Journal of Social Sciences, Spring 2020, Vol.14, Iss. 1, P. 37-50.

2. Mueller R., Rockerbie D. Determining demand for university education in Ontario by type of student. *Economics of Education Review*, Vol. 24, Iss. 4. P. 469-483. DOI: 10.1016/j.econedurev.2004.09.002. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S027277570400127X>.
3. Nerman M., Owens Tr. Determinants of Demand for Education in Tanzania: Costs, Returns and PReferences : working papers in Economics, №472. – 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/228838491_Determinants_of_Demand_for_Education_in_Tanzania_Costs_Returns_and_PReferences.
4. Taiseer M.M. The Growing Demand for Education in Saudi Arabia: How Effective Is Borrowing Educational Models from the West? *Journal of Education and Learning*, Vol. 9, Iss. 6, 2020. – The United Kingdom: Canadian Center of Science and Education. DOI: 10.5539/jel.v9n6p59.
5. Жегус О. В. Моделювання попиту на освітні продукти закладів вищої освіти в Україні / О.В. Жегус // Проблеми економіки, №2 (36). 2018. С. 410-417. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-2_0-pages-410_417.pdf.
6. Огаренко Т.Ю. Модель формування попиту на послуги вищої освіти з урахуванням керованих та некерованих факторів впливу на попит. / Т.Ю. Огаренко // Журнал «Економіка та підприємництво», №4-5 (91-92), 2016. – С. 20-25.
7. Семенюк С.Б. Кон'юнктура ринку освітніх послуг вищих навчальних закладів: Дис. канд. наук: 08.00.04. – Рукопис / С.Б. Семенюк // Львівська комерційна академія Укоопспілки. – Львів, 2008.
8. Сенокосова О.В. Экономическое образование. Уч.пособие / О.В. Сенокосова // Саратов: Педагогическое образование. 2018. – 62 с.
9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
10. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Офіційний сайт МОН. URL: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf.